

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

DOKTORI TÉZISEK

Varsányi Krisztina

**Bethlen Gábor fejedelem a Német-római Birodalom
korabeli nyilvánossága előtt német nyelvű nyomtatványok
tükrében**

Történelemtudományi Doktori Iskola,
Székely Gábor DSc., egyetemi tanár, a Doktori Iskola vezetője
Kora Újkori Magyar Történelem Program,
Dr. Kalmár János CSc., habilitált egyetemi docens, a Program vezetője

A bizottság tagjai és tudományos fokozatuk:

Elnök: Dr. R. Várkonyi Ágnes CMHAS., professor emeritus

Belső opponens: Dr. Szabó Péter PhD, habilitált főiskolai tanár

Külső opponens: Dr. Németh S. Katalin CSc.

Titkár: Dr. Várkonyi Gábor PhD, habilitált egyetemi docens

Tag: Dr. Papp Sándor CSc., habilitált egyetemi docens

Témavezető és tudományos fokozata:

Dr. G. Etényi Nóra CSc., habilitált egyetemi docens

Budapest, 2012

I. A témaválasztás jelentősége, a kutatás célja és módszerei

Disszertációmban Bethlen Gábor, erdélyi fejedelemnek (1613-1629) a korabeli német nyelvű, nyomtatott sajtóban való megjelenését vizsgáltam, kiemelt példákon keresztül pedig bemutattam az akkori Európa hírszolgáltató és propagandarendszerének alapvető eszköztárát és működési jellegzetességeit.

A vállalkozásban rejlő lehetőségekre már Szekfű Gyula is felhívta a figyelmet mindmáig meghatározó jelentőségű Bethlen-monográfiájában (1929), melyben az egykorú nyomtatványok bibliográfiájának elkészítését és forráskritikus vizsgálatát fontos feladatként jelölte meg.

A kor hatalmas információigényét kiszolgáló tájékoztatási rendszer a 17. századra szervezeten működött, megbízható, rendszeres hírszolgáltatást biztosított. Meghatározó szerepe volt ebben a harmincéves háborúnak (1618-1648), mely szövvényes érdekviszonyai révén megmozgatta és bevonta a kontinens szinte valamennyi politikai hatalmát, az egyéni érdekeknek illetve kényszernek megfelelően valamennyi társadalmi réteget, szokatlanul hosszú időbeli kiterjedése révén pedig tartósságot generált a hírszolgáltató rendszer magas határfokon való működésében. A konfliktus kezdetén még nem volt egyértelmű, hogy a különböző érdekektől vezérelt államok kívül fognak szövetségre lépni vagy mekkora áldozatokat lesznek hajlandók hozni. Az, hogy Frigyes cseh királlyá koronázásával szinte egy időben zajlott a császárválasztás is, tovább éllezte a helyzetet és állásfoglalásra kényszerítette a választófejedelmek után Európa uralkodóit is. A hatalommal bírók szempontjából alapvető jelentőséggel bírt, hogy megfelelő szövetségest találjanak ügyüknek. Az uralkodónak, hogy a háborúban megfelelő (anyagi, katonai) támogatást kapjon, meg kellett győznie, maga mellé kellett állítania a döntéshozó elitet (elsősorban a választó- és más birodalmi fejedelmeket illetve a birodalmi városokat) és rajtuk keresztül a hozzájuk tartozó szélesebb tömegeket. A harmincéves háború volt az első olyan nagyobb politikai-hadi összeütközés, melyet - a közvélemény befolyásolásának lehetősége és szükségszerűsége révén - a sajtóban publicisztikai háború kísért.

A Habsburg Birodalomhoz való földrajzi közelség és történelmi kötődés, illetve a törökkel szembeni „védőbástya”-szerep révén a magyarországi (és különösen a törökkel összefüggésbe hozható) hírek megkülönböztetett figyelmet kaptak. Bethlen Gábor tevékenysége, aki a török kapujában fekvő Erdélyi Fejedelemségből kiindulva beavatkozott a harmincéves háború eseményeibe, nemcsak, hogy nagy érdeklődésre tartott számot a birodalmi

nyilvánosság híreinek hasábjain, de - híréhségük kielégítésén túl - befolyásolta is a birodalom lakóinak életét. Bethlen nemzetközi hírekben való megjelenésének vizsgálatát - ellentmondásokkal teli politikai és diplomáciai tevékenysége, illetve hazai megítélésének vitatottsága - különösen relevánssá teszik.

Disszertációmban alapvető célkitűzésem volt, hogy a befogadóközönség felől mutassam be azt a tematikailag sokszínű, olykor ellentmondásokkal teli Bethlen Gábor-képet, melyet egy - német nyelvű, nyomtatott híreket forgató - kortárs olvasó megismerhetett.

Tematikus csoportosításban tekintetem át, hogy az erdélyi fejedelem mely tevékenységei kaptak helyet a hírek között, miről és milyen feltételezhető okból hallgatnak a tudósítások, melyek voltak a nagyobb érdeklődésre számot tartó témák, és melyek szerepeltek elhanyagolható számban vagy egyáltalán nem. A Bethlenre vonatkozó hírek vizsgálatán keresztül megragadhatóvá vált, hogy miként láttatták különböző érdekek illetve láthatta és értékelhette a korabeli szélesebb nyilvánosság az erdélyi fejedelem személyét, tevékenységét, rajta keresztül pedig Erdély illetve Magyarország helyzetét és nemzetközi jelentőségét.

A hírek információ- és kommunikációtörténeti megközelítésen túl vizsgáltam azok hatásmechanizmusát, valamint – az információ-szemponitú elemzés révén – a korabeli nyilvánosság színtereit, szereplőit, lehetőségeit és korlátait is.

Az információ-történeti megközelítés, a hírek, értesülések minőségét, mennyiségét, valóságtartalmát, hitelességét, valamint jelentőségét elemzi. Ez alapján meghatározhatóvá vált, hogy egy esemény mely vonatkozásai kerültek napvilágra: Bethlen politikai illetve diplomáciai tevékenysége mellett mennyire voltak ismertek hadi, gazdasági, kulturális intézkedései a szélesebb tömegek előtt. Az érdemi információk mellett mennyire kaptak szerepet a kuriózumok, illetve milyen érdekek tükröződtek a hírekben.

A Bethlennel kapcsolatos híreket kommunikációtörténeti szempontból is vizsgáltam, mely révén feltárható térbeli illetve időbeli terjedésük módja, korlátai, gyorsasága, hatékonysága, illetve a kommunikációban résztvevők eszköztára. A műfajok hatásmechanizmusa révén körvonalazódott az információhoz jutók köre, a megcélzott befogadó közeg, valamint normarendszere és véleményalkotása is.

A hírek tematikus, idő-, tér- és mennyiségbeli megoszlását diagramok segítségével szemléltettem, melyek révén a nagy mennyiségű számadat értelmezhetővé, összehasonlíthatóvá és értékelhetővé vált.

Disszertációmban elsősorban a nyilvánosság elérésének leghatékonyabb eszközeit, az információkat nyomtatott formában terjesztő, híralapú sajtóműfajokat elemeztem: a csak

alkalmanként megjelenő nyomtatványok (mint „hírlevelek”, röpiratok, metszettel illusztrált röplapok) mellett a rendszeres kiadványokat (mint félévente megjelenő „vásári kiadványok”, illetve hetilapok) is. A műfaji sokféleség és a nagy példányszám révén egy tematikailag sokszínű Bethlen Gábor-kép rajzolódott ki, valamint megragadhatóvá váltak a tartalmi és a műfajok megjelenítési módját illető hasonlóságok és különbségek, a torzítások és mindezek valószínűsíthető okai.

A legrégebbi hagyományra visszatekintő ún. „hírlevelek” formájukat tekintve kislakú, rendszerint 4-10 oldalas kiadványok voltak, rendszertelenül, de nagy számban jelentek meg és részletesen számoltak be adott eseményekről. Sok esetben, a hitelesség szándékával fontos személyek, szemtanúk valós vagy fiktív leveleit és jelentéseit közölték, olykor „értelmezést segítő” kommentárokkal ellátva.

A metszetes röplapok plakátméretű egyleveles nyomtatványok voltak, felső részükön egy érdeklődést felkeltő képpel, alatta pedig 2-3 hasábra rendezett, legtöbbször magát az illusztrációt magyarázó szöveggel. Esetükben a figyelemfelkeltő képi illusztráció, és az azt kiegészítő vagy kommentáló, legtöbbször propagandisztikus szöveg eleve kettős elemzési lehetőséget kínáltak. A metszetek azonban, melyek révén az olvasni nem tudó tömegeket is meg lehetett szólítani, nem degradálták a kiadványok értékét, hiszen a gyakran „kódolt” képi információk, a szimbólumokba, emblémákba burkolt jelentéstartalmak egyértelműen az ezt értelmezni tudó, művelt elitet célozták meg.

Ezek az illusztrált kiadványok a politikai véleményformálás kedvelt és meghatározó jelentőséggel bíró eszközei voltak, s bár e propagandisztikus funkciójuk miatt legtöbbször valamilyen irányba eltorzított képet mutattak, mégis kézenfekvő, hogy nem minden valóságálatot nélkülözve tették mindezt. A röplapok vizsgálata választ ad arra a kérdésre, hogy mennyire volt lehetősége a harmincéves háború Európájának, hogy érdemben tájékozódjon a magyarországi helyzet felől, mennyire kellett a sorok között olvasnia vagy a szimbólumok és emblémák mögé látnia. Elemzésük révén kimutathatóvá vált, hogy mely társadalmi rétegeket igyekeztek illetve tudtak megszólítani. A propagandisztikus kiadványok vizsgálata esetében kirajzolódott a név nélküli megrendelők érdeke, célja, eszköztára, illetve megválaszolhatóvá vált az a kérdés, hogy mennyire lehetett a propagandagépezetet befolyásolni.

A csak alkalmanként megjelenő kiadványokat - rendszerességük révén - túlszárnyaló periodikus sajtótermékek (félévente megjelenő vásári kiadványok, hetilapok) további elemzési lehetőséget kínáltak. A hazai szakirodalomban kevésbé ismert ún. „Messrelatiók” („vásári kiadványok”) egy évben kétszer, a Német-római Birodalom nagyobb tavaszi és őszi vásárain

jelentek meg (pl. Frankfurtban, Kölnben, Lipcsében, Magdeburgban stb.) és a legutolsó vásár óta eltelt néhány hónap eseményeit foglalták össze egy-egy vaskosabb (kb. 100-150 oldal terjedelmű) kötetben. Mivel két kiadvány megjelenése között viszonylag hosszú idő állt rendelkezésre, így a naprakészség nyomása alatt álló hetilapokhoz képest ezek a kiadványok élhettek a lehetőséggel, hogy rendezzék, felülvizsgálják a birtokukban lévő híreket. A szerencsés forrásadottságnak köszönhetően (1613 és 1629 között minden félévre vonatkozóan maradt fenn kiadvány) lehetőség kínálkozott arra, hogy egy bizonyos műfaj másfél évtizedre vonatkozó teljes információanyagát megismerhessük és egészében láthassuk azt a képet, ami Bethlen Gáborról a kortárs Európa előtt ezeken a kiadványokon keresztül kibontakozott.

A rendszeresen megjelenő műfajok nagy mennyiségű, kiegyensúlyozott hírszolgáltatást biztosító értesüléseinek elemzése rávilágított arra, hogy mennyire volt jól értesült, vagy naprakész a nyugati hírpiac, mennyire voltak helytállóak az értesüléseik, mi lehetett az esetleges tévedések, vagy torzítások oka. A hírek tükrében bemutatathatóvá vált, hogy mennyire volt tartós Bethlen jelenléte a nemzetközi szintén, illetve képesek voltak-e a hírszerkesztők súlyozni a fejedelem tevékenységét, avagy elvesztek a hírek áradatában.

A híralapú műfajok után bevontam a vizsgálatba néhány hosszabb távra íródott, irodalmi jellegű, illetve szórakoztató céllal készült kiadványt is, és górcső alá vettem, hogy mennyire módosították a megváltozott műfaji keretek és célkitűzések a Bethlenről megjelenő képet.

A disszertáció struktúráját a különböző sajtóműfajok áttekintése, az ezekből kirajzolódó Bethlen-kép bemutatása adta. Mivel azonban az információk mennyisége, minősége és hírértéke egy konkrét példa mélyreható vizsgálata nyomán bontakozik ki teljes jelentőségében, Bethlen 1620-as beszercebányai országgyűlésen történő királlyá választását – mint a (mind nemzetközi, mind hazai szempontból) legnagyobb politikai és diplomáciai jelentőségű (a szakirodalomban napjainkig megválaszolatlan kérdéseket felvető) eseményt – külön fejezetben, a különböző műfajok mintegy keresztmetszetében mutattam be. A madártávlat után tehát mikroszkopikusabb szemszögből tekintettem rá e legjelentősebb esemény részleteire, mely révén nemcsak az információk sokfélesége, naprakészsége, hírértéke és hitelessége vált megragadhatóvá, de a műfaji sajátosságok, forrásértékük, jellegzetes megjelenítési módjaik, valamint az egyes sajtóorgánumok egymáshoz való viszonyának meghatározása is lehetővé vált.

A korabeli német nyelvű nyomtatványok nagy mennyiségű és sokféle hírének elemző áttekintése során nemcsak az európai hírszolgáltató rendszer eszköztára és működése

körvonalazódott, hanem egy eddig kevésbé ismert szemszögből ismerhettük meg Bethlen Gábor alakját, tevékenységét és ítéltük meg a nemzetközi szinten betöltött jelentőségét.

II. Anyaggyűjtés

A disszertációban feldolgozott forrásokat és a kapcsolódó hatalmas nemzetközi szakirodalmat külföldi kutatóutak során ismertem meg és gyűjtöttem össze. Az egy- és többleveles nyomtatványok, valamint a vásári kiadványok legnagyobb részét a wolfenbütteli *Herzog August Bibliothek* illetve a Halle (an der Saal)-i *Universität- und Landesbibliothek Sachsen-Anhalt* gyűjteményeiben kutattam, a brémai egyetemen felállított *Deutsche Presseforschung* intézetében pedig a 17. századi hetilapgyűjteményt tanulmányoztam át. A Messrelatiók (vásári füzetek) műfaját a magyar szakirodalom eddig szinte egyáltalán nem vizsgálta (ezért disszertációmban külön fejezetet szenteltem neki), a forrásadottságok azonban rendkívül szerencsének bizonyultak: Bethlen fejedelemségének időszakára (1613-1629) vonatkozóan sikerült hiány nélkül összegyűjteni a kiadványokat. A berlini *Staatsbibliothek*, illetve a bécsi *Haus-, Hof- und Staatsarchiv*, a *Kriegsarchiv*, az *Archiv der Österreichischen Provinz der Gesellschaft Jesu (Jesuitenarchiv)*, az *Österreichische Nationalbibliothek*, az *Universitätsbibliothek* és a *Wienbibliothek im Rathaus* anyagait további források és a nemzetközi szakirodalom feltárásában hasznosítottam.

III. A kutatás főbb eredményei

A disszertációban vizsgált korabeli német nyelvű nyomtatott forrásokból egyértelműen kivehetővé vált, hogy a korra jellemző hatalmas információigény miként hatott vissza a hírterjesztő műfajokra: a harmincéves háború hadai mellett a hírszolgáltatók is „harcban álltak”: saját fórumaikon és eszközeikkel a kibontakozó média- és propagandaháborúban. Az érintett időszakban a Német-római Birodalom területén tízezerféle metszettel illusztrált röplap, évente legalább tíz különböző vásári kiadvány, hetente több mint 30 hetilap, és nagy számú egyszeri nyomtatvány biztosította a folyamatos hírellátást és elégítette ki a legkülönbözőbb társadalmi rétegek és körök érdekeit. A különböző sajtóorgánumok egyrészt tudatosan egymásra épültek (nemcsak átvettek információkat, de ki is egészítették egymás híreit),

másrészt konkurenciát is jelentettek egymás számára: a legtöbb híralapú műfaj a haszonszerzésen túl az életben maradásért, és ennek feltételeként (ahogy az pl. a vásári kiadványok - saját hitelességüket, megbízható hírszolgáltatásukat bizonygató - előszavából kitűnt) az olvasók kegyeiért küzdött.

A hetilapok naprakész információi, a vásári kiadványok letisztult és egy kötetbe rendezett hírei, az illusztrált röplapok figyelemfelkeltő, de sokszor összetett szimbolikájú metszetei, „elcsípett” és nyomtatásban közölt levelek hitelesnek való kikiáltása, illetve szemtanúk közölt beszámolóinak élményszerűsége mind illusztris példái a korabeli műfajok eszköztárának, melyekkel különböző érdeklődésű olvasókat tudtak megszólítani és egyben kiszolgálni.

Ebben a jól szervezett tájékoztatási rendszerben a magyarországi hírek is helyet kaptak; az azonban, hogy mekkorát és milyen jellegűt, már az aktuális eseményeken és még inkább azok alakítóin múlott. Bethlen Gábor európai politikába való bekapcsolódása révén Magyarországnak ebben az időszakban különösen nagy figyelmet szenteltek. Az erdélyi fejedelem nagy célok felé törő, a két szomszédos nagyhatalom között egyensúlyozva kétszínűnek tűnő, olykor a kor normarendszerét sértő politikája még inkább magára vonta a hírszerkesztők figyelmét. Ennek eredményeképpen a fejedelem tevékenysége a korabeli híralapú műfajokban folyamatosan nyomon követhető volt. Ezt a kontinuitást, Bethlennek a nemzetközi köztudatban való tartós jelenlétét bizonyítják a félévente megjelenő vásári kiadványok hírei, melyekben 1613 és 1631 között a fejedelem permanensen szerepel. Egy periodikus műfaj számára tehát az erdélyi fejedelem nemcsak a császárellenes megmozdulása révén vált érdekessé, hanem önmagában, törökhöz fűződő kapcsolatai által is közlésre érdemesnek számított. Ugyanakkor jelzi ez a korabeli tájékoztatási rendszer kiegyensúlyozottságát és megbízhatóságát is.

A hírszolgáltató rendszer magas színvonaláról vall az a tény is, hogy mind a nyomtatott hírlevelek, mind a vásári kiadványok híreinek száma Bethlen nemzetközi érdeklődésre számot tartó tevékenységének függvényében *változik*: hadjáratai alkalmával, illetve azok súlyától függően növekszik illetve csökken a tudósítások száma. Nem pusztán arról volt szó tehát, hogy folyamatosan, egy előre meghatározott hasábmennyiség kitöltésére elegendő hírmennyiséget gyűjtöttek be a hírszerkesztők, hanem követték a Magyarországon zajló események fordulópontjait. Még élesebben kirajzolódik ez a királyválasztásra vonatkozó hetilaphírekből, melyek révén az olvasók szinte napról napra követhették, hogy mikor volt Bethlen legközelebb a királyválasztás illetve a koronázás lehetőségéhez; leginkább a pozsonyi és besztercebányai országgyűlések ideje alatt szaporodnak meg a hírek. Egy évnyi időintervallum alaposabb

vizsgálatán keresztül is jól tetten érhető tehát a hírszolgáltatás azon erénye, hogy a nemzetközi események jelentőségét súlyozottan képes közvetíteni. Bethlen nemzetközi befolyásának helyes érzékelését jelzi az is, hogy a legjelentősebb illetve legnépszerűbb témákat megragadó, hosszabb távra készült metszetes röplapok mindegyike az 1619-1621 közötti időszakban látott napvilágot.

Hogy a híralapú sajtóműfajok mennyire súlyozottan látták és tükrözték a nemzetközi szereplők jelentőségét, az kiolvasható abból az összehasonlításból, mely szerint pfalzi Frigyes majd tízszer annyi illusztrált röplapon szerepel, mint Bethlen Gábor, I. Rákóczi Györgyről viszont (a vásári kiadványok hasábjain) harmadannyi hír jelenik meg, mint „Nagy” elődjéről. Az is beszédes szám, hogy az illusztrált kiadványokon 21-ből mindössze négyen jut a fejedelemnek főszerep, túlnyomórészt tehát szövetségesei, vagy ellenlábasai rendszerének pusztán valamely mellékszereplője.

Nemcsak nagy számú, de rendkívül sokféle információhoz is juthatott Bethlen Gáborral kapcsolatban a német nyelvű nyomtatványokat forgató olvasóközönség. Értesülhettek toborzásairól, hadi előkészületeiről, hadjáratairól, seregei mozgásáról, pusztításairól, sikereiről, olvashattak tőle származó, vagy hozzá írott leveleket, tevékenységéhez kapcsolódó fegyverszüneti egyezményeket, békeszerződéseket, megtudhatták, hogy kivel folytat diplomáciai tárgyalásokat, de olyan személyesebb információk is közkézen forogtak, hogy külseje mennyire férfias, milyen pompával zajlott esküvője, hogyan kiáltották ki királlyá, vagy milyen stádiumban van betegsége. A színes információhalmaz strukturálása és kategorizálása a különböző műfajokban hasonló eredményre vezetett: mind a nyomtatott hírlevelekben, mind a periodikus kiadványokban a hadi, politikai és diplomáciai jellegű hírek szerepelnek a legnagyobb számban, ugyanakkor nem kellett nélkülözniük a korabeli olvasóknak a reprezentatív események, ceremóniák nemcsak élvezetes, de - a reprezentáció eszköztárában jártas olvasók számára - sokatmondó leírásait (pl. követek bevonulása, ajándékaik részletes felsorolása) sem.

A fejedelem tevékenységét kivétel nélkül minden híralapú és propagandisztikus sajtóműfaj tollára tűzte tehát, mindezt azonban az adott műfaj sajátosságainak, illetve az azt megjelentetők érdekeinek megfelelően. Az illusztrált kiadványok persze szélsőséges, torz megvilágításban, kipellengérezve, vagy akár szimbólumokba burkolva mutatják be a fejedelmet, ennek ellenére ugyanazokra az alapvonásokra épülnek, mint a többi műfaj: Bethlen Gábor a császár ellen, a protestánsok oldalán, a törökök támogatását élvezve szállt hadba. Ezt, illetve az ehhez kapcsolódó néhány tényt dolgozza fel minden kiadvány és minden érdekszféra,

saját nézeteinek megfelelően, a maga sajátos nyelvén. Ezt az elfogultságot mutatja valamelyest az is, hogy a néhány oldalas nyomtatott kiadványok közül a Bethlent viszonylag kedvező színben bemutatók Prágában, míg az őt inkább befeketítő Augsburghban kerültek nyomdába. A fejedelem tevékenységét illető megosztottságot tükrözi az az 1622-ben megjelent hírlevél is, melyben a szöveg szerzője Bethlent egy másik hírszerkesztő törökös vádjaival szemben nyíltan védelmébe veszi.

A kérdés, miszerint a ténszerűnek ható beszámolók, nyilvánvalóan egyik vagy másik oldal irányába elfogult tudósítások, propagandatermékek vagy a burkolt torzítások tengerében mennyire lehetett objektíven eligazodni, viszonylag hiteles képet, esetleg véleményt formálni a fejedelemről vagy tevékenységéről, illetve hogy kinek volt erre egyáltalán igénye és képessége, összetettségénél fogva sem válaszolható meg egyértelműen.

Annyi bizonyos, hogy egy korabeli német nyelvű olvasó, aki érdeklődéssel fordult az Erdélyt érintő események felé, sokoldalú értesüléseket szerezhette, és ha kellő távolságtartással tudta figyelni a híreket, vagy tudott olvasni a sorok között, akár reális képet is kialakíthatott Erdély fejedelméről illetve ténykedéséről. Erre azonban, figyelembe véve a kor átlagos szellemi műveltségét, illetve azt a tényt, hogy általában mindenki *valamilyen* táborhoz tartozott, kevés remény lehetett; valószínűbbnek tűnik, hogy mindenki saját pártállásához mérten olvasta és értékelt az információkat. Az értékelést természetesen nem könnyítették meg a tévedések (mint a hetilapok királyválasztással kapcsolatos hírei, melyek az aktualitás rovására, az információdömping hevében olykor „idejekorán” közölnek híreket), a szándékos torzítások (mint az a Bethlen és Brandenburgi Katalin esküvőjéről tudósító tollforgató, aki a menyasszony pompás bevonulásakor egyértelműen előkelőbb színben tünteti fel annak bevonuló-menetét, mint Bethlen udvarát, s bár bizonyosan részt vett az eseményen, mégsem bír pontos információkkal a fejedelemasszony betegségéről), vagy az a számtalan levél és dokumentum, mely saját beharangozása szerint hiteles forrásból származik, ez azonban mégis nehezen bizonyítható.

Hogy a híralapú sajtóműfajban terjesztett információk mennyire átítatták a kor társadalmát, azt az is jelzi, hogy Bethlen Gábor alakja hosszabb távra szóló verses elbeszélésekben, epikus művekben, olykor színpadi szerepekben, sőt még a kor kártyaasztalain is helyet kapott. Elméletileg tehát minden társadalmi réteg megismerhette.

Bethlen Gábor törekedett arra, hogy nyomon kövesse a birodalmi sajtó híreit, tisztában volt azzal, hogy milyen kép rajzolódik ki róla az európai nyilvánosság előtt, felmérte a korabeli propaganda jelentőségét is, ezt bizonyítja tiltakozása az őt karikírozó gúnyképek ellen. A

passzív tiltakozáson túl igyekezett mind a hazai, mind a nemzetközi közvéleményt aktívan is befolyásolni, politikáját minél szélesebb körben népszerűsíteni: ennek ékes bizonyítéka az az 1619 őszi napvilágot látott röplap, mely a latin és a német mellett magyar nyelven is propagálta országegyesítő politikáját. A több változatban és nagy számban fennmaradt „*Des Türckischen Kaysers Hülf*” kezdetű néhány oldalas kiadvány nagy területen való terjesztése mögött is a fejedelem befolyása feltételezhető. Igaz ugyan, hogy erősen törökös - a nemzetközi nyilvánosság szemében tehát negatív - színben tűnik fel benne, ugyanakkor a királyválasztás időszakában nem csekély jelentőséggel bírt, hogy - a dokumentum szerint - élvezze a török császár támogatását.

Összességében mégis igen csekélynek nevezhető az a befolyás, melyet Bethlen Gábor a nemzetközi nyilvánosságra gyakorolni tudott. Ez azonban, nem tekinthető egyéni, vagy akár Erdély illetve Magyarország nem elegendő nemzetközi befolyásából fakadó kudarcnak, hiszen a bemutatásból az is kiderült, hogy még a lényegesen nagyobb befolyással és támogatással rendelkező pfalzi Frigyes, vagy később a Gusztáv Adolfot dicsőítő, óriási anyagi és emberi erőforrásokat mozgósító protestáns propagandagépezet sem tudta megszüntetni vagy kontrollálni az ellentábor propagandatevékenységét.

Bethlen vitathatatlanul elérte azonban, hogy - miután az Erdélyi Fejedelemséget nemzetközi szintésre vezette, és a nagypolitikai eseményeket befolyásoló tényezővé tette - saját személye, tevékenysége, és rajta keresztül Erdély és Magyarország is folyamatosan a birodalmi tájékoztatás homlokterében mozogjon, s még a westfáliai béke idején is hatalmi tényezőnek számítsa.

IV. A témában megjelent publikációik

Tanulmányok

Bethlen Gábor a korabeli német nyelvű hírlevelek és vásári kiadványok tükrében. In: *Sic itur ad astra* 1-2 (2005) p.169-224.

Bethlen Gábor megjelenése a korabeli röplapokon. In: *Kút* 3 (2007) p.132-177.

„Meßrelatió”-k, vagyis „vásári füzetek”. Az első periodikusan megjelenő nyomtatott hírhordozók. In: *A MOKKA-R EGYESÜLET 2007. december 17-i felolvasóülésének anyaga. A Magyar Könyvszemle és a Mokka-R egyesület füzetei* 1. (2008). p.111-149.

Rövidebb cikkek, recenziók, tudományos előadások

Vásári füzetek – Az első periodikus nyomtatott hírhordozók. In: *Élet és tudomány* 62 (2007) 42. p.1331-1334.

Politikai kommunikáció a 16-17. században – Luise Schorn-Schütte (Hrsg.): *Aspekte der politischen Kommunikation im Europa des 16. und 17. Jahrhunderts* (=Historische Zeitschrift, Beiheft 39). R. Oldenburg Verlag, München 2004, 386 p. In: *Aetas* 4 (2008) p.253.

Peter Weidhaas: A frankfurti könyvvásár története. In: *Magyar Könyvszemle* 1 (2009) p.144-146.

„Bethlen Gábor és I. Rákóczi György a korabeli vásári kiadványok tükrében” címmel előadás a 2006-ban Szegeden szervezett tudományos PhD-konferencián